

SÜTŐ TÍMEA

Nemzetközi Jogi Tanszék

Témavezető: Kende Tamás PhD, egyetemi adjunktus

AZ EURÓPAI UNIÓ HARMADIK ENERGIACSOMAGJA A vertikálisan integrált vállalkozásokra vonatkozó szétválasztási szabályok

I. Előszó

Az Európai Unió energiapolitikájának egyik fő célkitűzése az energiapiacok versenyképességének javítása és az egységes európai energiapiac létrehozása. Az energetika stratégiai ágazat, megfelelő működése hozzájárul a gazdasági fejlődéshez, az Európai Unió és tagállamai versenyképességének fokozásához. A várakozások szerint az egységes európai energiapiacra az energia nagyfogyasztói és kisfogyasztó ára csökken, a háztartások és a piaci szereplők számára biztosított a megfelelő minőségű energiához való zavartalan hozzáférés.

Az egységes európai energiapiac kialakításának első lépése a tagállami energiaszektorok teljes liberalizációja volt, amelynek egyik fő eleme az energiapiacokat uraló vertikálisan integrált vállalkozások szétdarabolása és az értékesítési lánc egyes szereplőinek egymástól való szétválasztása, azaz az *unbundling* volt. A liberalizáció az energiapiacokon tehát nem természetes folyamathoz, hanem aktív jogalkotói, szabályozói beavatkozáshoz köthető, amely több lépésben zajlott le a jogi akadályok és a megfelelő piacszerkezet kialakítása érdekében.

Az Európai Unió három liberalizációs energiapiaci jogszabálycsomagot alkotott. A jogszabálycsomagokban előírták a tagállami energiapiacok megnyitásának kötelezettségét és a liberalizációs folyamat egyik kiemelt eszközének számító *unbundling*-ot. Dolgozatomban a villamos energia és földgáz belső piacára vonatkozó hatályos szabályozási csomag, a harmadik energiacsomag rendelkezéseit mutatom be, különös tekintettel szétválasztás kötelezettségére. A harmadik energiacsomag rendelkezéseinek bemutatása előtt röviden kitérek annak előzményeire, az első és a második energiacsomagra; az energiaszektor hálózatos iparági jellegére, amely az *unbundling* szabályozás alapjául szolgál; valamint a szétválasztás könnyebb érthetősége érdekében bemutatom az energiaszektor ellátási láncát.

II. Előzmények: az első és a második energiacsomag

A harmadik energiacsomagot – amint az elnevezéséből is látható – két másik jogszabálycsomag előzte meg. Mindkét jogszabálycsomag jelentős hatást gyakorolt az energiapiacok szerkezetére, így célszerű rendelkezéseikre röviden kitérni.

1. Az első energiacsomag

Az energiapiaci-nyitás érdekében, az 1990-es években megszülető első energiacsomag két irányelvből¹ állt. Szabályozási struktúráját tekintve rugalmas, keretjellegű szabályozást tartalmazott a fokozatos piacnyitás² és a hálózati hozzáférés érdekében. Az irányelvek előírták, hogy az átviteli-³ és az elosztó hálózatok üzemeltetéséért, karbantartásáért és fenntartásáért, valamint fejlesztéséért felelős vállalkozásokat kell kijelölni. A bevezetett európai uniós szabályzás további jellemzője ezeknek a vállalatoknak a funkcionális függetlensége, valamint a számviteli szétválasztás követelményének előírása volt.

Az első energiacsomag tapasztalatai vegyesek voltak. Pozitívumként emelte ki az Európai Bizottság, hogy több tagállam esetében az előírtnál nagyobb méretű piacnyitás következett be, és egyes tagállamok jócskán túlhaladták az irányelvi rendelkezéseket. Így például a villamosenergia-szektorban Finnország, Svédország vagy Nagy-Britannia, illetőleg a földgázszektorban Nagy-Britannia. A negatívumok között szerepeltek a jelentős tagállami különbségek és az egyenlőtlen piacnyitás. Az Európai Bizottság megállapítása szerint ez utóbbi tekintetében a legnagyobb akadály az volt, hogy a domináns vállalkozások a megfelelő szintű szétválasztás hiányában kihasználhatták a piaci pozíciójukból eredő különleges helyzetüket.⁴

2. A második energiacsomag

A 2003-ban megjelent második energiacsomag⁵ továbbvitte a piacnyitást⁶, elrendelte a független energiapiaci szabályozó hatóságok felállítását, és fogyasztóvédelmi

¹ A villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról szóló 1996. december 19-i, 96/92/EK európai parlamenti és a tanácsi irányelv, valamint az 1998-ban született, a földgáz belső piacára vonatkozó közös szabályokról szóló 1998. június 22-i, 98/30/EK európai parlamenti és a tanácsi irányelv.

² A piacnyitás a piac felhasználók előtti megnyitása, amelynek révén a felhasználók szabadon választhatják meg a villamosenergia- és földgázkereskedőjüket, és az egyes kereskedők között bármikor válhatnak. Kezdetben a piacnyitás csak meghatározott fogyasztás feletti felhasználókra vonatkozott.

³ A földgázszektor területén az átviteli hálózatnak megfelelő tethető gerinchálózat megnevezése szállítóhálózat.

⁴ European Commission 2000., European Commission 2003.

⁵ A villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 96/92/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló 2003. június 26-i, 2003/54/EK európai parlamenti és a tanácsi irányelv, valamint a földgáz belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 98/30/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről

rendeleteket vezetett be. Az első energiacsomag tapasztalatai alapján szigorúbb szabályozási rendszert állított fel a hálózati hozzáférés, valamint a szétválasztás területén. Ez utóbbi követelménynél bevezették a funkcionális és a jogi szétválasztást.

A szabályozási csomag implementációját a tagállamoknak 2004. július 1-jéig kellett végrehajtaniuk, amelyet követően az Európai Bizottság szektorális vizsgálatot végzett.

III. A harmadik energiacsomag

1. A harmadik energiacsomag születése

A harmadik energiacsomag megszületéséhez számos egyeztetési folyamat és vizsgálat – többek között a 2006-os Zöld Könyv, a 2007 januárjában lezárult ágazati vizsgálat⁷ és az Európai Bizottság szintén 2007-ben kiadott energiastratégiával kapcsolatos közleménye – vezetett el⁸.

Az Európai Bizottság vizsgálatainak megállapítása szerint az energiapiacokon a második energiacsomagot követően is magas volt a piaci koncentráció, a vertikális integrációk – állami vagy regionális monopóliumok – piaclezárások révén gátolták az energiapiaci versenyt. Ezek mellett további problémaként tárták fel a transzparencia hiányát, valamint a tagállami szabályozási különbségeket. A piaci szerkezettel kapcsolatos problémák megoldását az Európai Bizottság teljesen új szétválasztási szabályrendszerben és új energetikai jogszabálycsomagban látta. A megindult jogszabály-előkészítési folyamattal párhuzamosan igen hosszadalmas politikai alkufolyamat is elkezdődött, amelynek központi kérdése éppen a bevezetni kívánt szétválasztási modell volt. Az Európai Bizottság szétválasztásra vonatkozó javaslatát számos tagállam heves ellenérzéssel fogadta. Franciaország és Németország karöltve Ausztriával, Bulgáriával, Ciprussal, Görögországgal, Lettországgal, Luxemburggal, valamint Szlovákiával teljes vehemenciával ellenállásba kezdett⁹. E tagállamok (Ciprust leszámítva) 2008-ban kidolgozták a „*Nyolcak harmadik utas megoldását*”, amelyet végül elfogadtak.

szóló 2003. június 26-i, 2003/55/EK európai parlamenti és a tanácsi irányelv. A második energiacsomag részét képezte további két rendelet.

⁶ Az irányelvek rendelkezései alapján 2007. július 1-jétől már minden lakossági fogyasztónak lehetőséget kellett biztosítani a villamosenergia- és földgáz kereskedője szabad megválasztására.

⁷ European Commission 2007.

⁸ Az Európai Bizottság 2005 júniusában indított ágazati vizsgálata a földgáz- és villamosenergia-piacokon kialakult verseny helyzetéről 2007 januárjában zárult le. A zárójelentés átfogó – új energiapolitikai irányokat felvázoló – javasolt intézkedéscsomaggal együtt jelent meg. Az Európai Bizottság 2007. januári „*Európai energiapolitika*” című közleménye hangsúlyozta a belső energiapiacok létrehozásának fontosságát. Mindezekkel egy időben az Európai Bizottság hatásvizsgálatot folytatott a belső földgáz- és villamosenergia-piac megteremtéséről szóló cselekvési tervek értékelésére.

⁹ BRUXINFO 2007.

A harmadik energiacsomag 2009. szeptember 3-án lépett hatályba, és az irányelveit a tagállamoknak 2011. március 3-ig kellett implementálniuk jogrendszerükbe.¹⁰

A harmadik energiacsomag irányelvei és rendeletei az alábbiak voltak:

- villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 2003/54/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló 2009. július 13-i, 2009/72/EK európai parlamenti és a tanácsi irányelv;
- a földgáz belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 2003/55/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló 2009. július 13-i, 2009/73/EK európai parlamenti és a tanácsi irányelv;
- az Energiaszabályozók Együttműködési Ügynöksége létrehozásáról szóló 2009. július 13-i, 713/2009/EK európai parlamenti és a tanácsi rendelet;
- a villamos energia határokon keresztül történő kereskedelme esetén alkalmazandó hálózati hozzáférési feltételekről és az 1228/2003/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről szóló 2009. július 13-i, 714/2009/EK európai parlamenti és a tanácsi rendelet;
- a földgázszállító hálózatokhoz való hozzáférés feltételeiről és az 1775/2005/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről szóló 2009. július 13-i, 715/2009/EK európai parlamenti és a tanácsi rendelet.

2. A harmadik energiacsomag főbb szabályozási területei

A harmadik szabályozási csomag a feltárt strukturális hiányosságok kezelését tűzte ki céljául. Öt fő szabályozási területet nevesíthetünk: a szétválasztási szabályok, a fogyasztóvédelem, a szabályozó hatóságokkal kapcsolatos rendelkezések, az európai uniós szintű együttműködési platformok kialakítása és végül a veszélyhelyzeti regionális szolidaritás.

A harmadik energiacsomag egyik legnagyobb érdemének a szétválasztási szabályok részletesebb és mélyebb kifejtését, valamint az új szétválasztási modellek bevezetését tartják. Az új európai rezsim a fogyasztóvédelem terén célul tűzte ki a fogyasztói jogok bővítését¹¹, és az okos mérés révén az energiahatékonyság előmozdítását. További kiemelendő terület a nemzeti szabályozó hatóságok függetlenségének és hatásköreinek bővítése volt, amelynek keretében előírták például a szabályozó hatóság gazdasági és politikai függetlenségét és a hálózati tarifák megállapításával kapcsolatos jogköreit. A fentiekben túl külön megemlítendő a regionális szolidaritás erősítése és az európai uniós szintű infrastrukturális fejlesztés koordinációját elősegítő intézményi rendszer

¹⁰ Ez alól az ún. Gazprom-klauzula volt kivétel, amelynek áttöltési határideje 2013. március 3. volt.

¹¹ Ezen belül ld. pl. a számlainformációkkal kapcsolatos rendelkezéseket, a három héten belül lebonyolítandó kereskedőváltást, a védendő fogyasztói státusz megszilárdítását.

létrehozása (tízéves hálózatfejlesztési terv, átviteli rendszerüzemeltetők európai hálózata, Energiaszabályozói Együtműködési Ügynökség).

3. A szétválasztás elméleti alapjai

Az energiaszektor számos jellemzővel bír, amelyek nagymértékben meghatározzák a szabályozási kérdéseket. E sajátosságok között említendő a hálózatos jelleg, a monopóliumok és vertikálisan integrált vállalatok léte, az ágazat stratégiai jelentősége. A következőkben az energiaszektor hálózatos iparági jellegét és az ún. ellátási láncot mutatom be. Az ágazat hálózatos iparági jellege kiemelt hatással bírt a liberalizációra és az unbundling szabályozásra, így erre röviden ki kell tekinteni.

3.1. A hálózatos iparágak

„Hálózatos iparágakról beszélünk, amennyiben a termékek, illetve szolgáltatások biztosítása, azaz előállítása, terjesztése és nyújtása infrastruktúra, illetve hálózati elemek (vezetékek, csőrendszerek, elosztók stb.) segítségével történik.”¹² A hálózatos iparágak közé soroljuk az energetikát, a távközlést, a postai szolgáltatásokat és a vasutat is. Közös jellemzőjük, hogy a termék vagy szolgáltatás biztosítása meghatározott hálózati elemhez kötődik, amelynek hiányában az adott termék vagy szolgáltatás előállítása vagy nyújtása nem lenne gazdaságilag hatékony módon megoldható. A hálózati infrastruktúra tehát nélkülözhetetlen eszköznek minősül (*essential facility*). Ennek szabályozási következménye, hogy az adott eszköz tulajdonosát vagy üzemeltetőjét – társadalmi szempontból is kívánatos – rendelkezésre állási kötelezettség terheli,¹³ és megjelenik a harmadik fél szabad hozzáféréseinek követelménye – hozzáférési díj (*access price*) fejében.

Az eszközigenyességen és a magas belépési korláton túl további jellemző a nagy méretgazdaságosság. A piacra való belépés kezdeti ráfordítási költsége a hálózatos infrastruktúra miatt magas, ezek költségei a piacról való kilépés esetén sem nyerhetőek vissza (elsüllyedt költségek, *sunk cost*). Ezzel ellentétben a változó költségek viszonylag alacsonyak, az egységnyi többlettermelést csökkenő határköltség jellemzi. Az előálló növekvő mérethozadék miatt a hálózatos iparágakat nagy méretgazdaságosság (*economic of scale*) jellemzi. További sajátosság, hogy egy vállalat többféle terméket vagy szolgáltatást hatékonyabban képes előállítani, mint több vállalat (választékgazdaságosság).¹⁴ Mindezek mellett a keresztfinanszírozás és az externális hatások további jellemzők, amelyek okai részben a magas állandó költségekre vezethetőek vissza. A méret- és választékgazdaságosság már önmagában növeli a

¹² FIÁTH - MEGYES 2010. 4.

¹³ KISS 2008. 65.

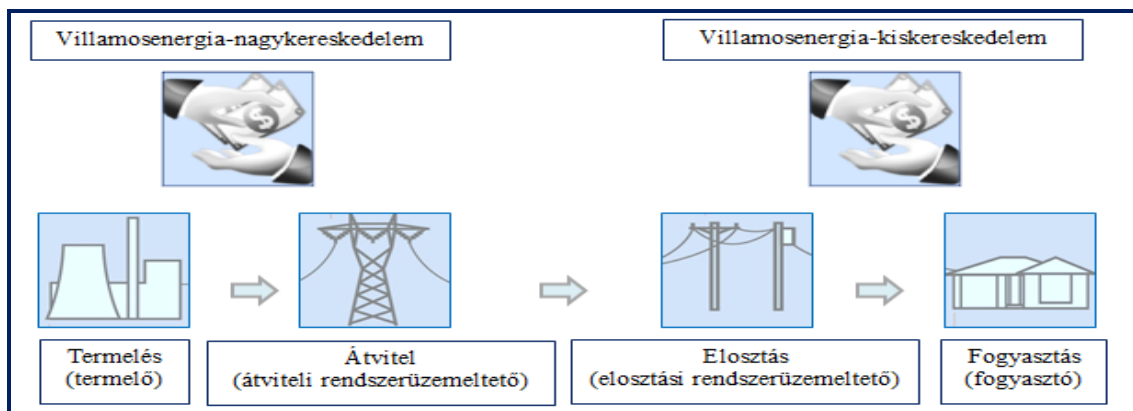
¹⁴ Közös termelésből eredő költségmegtakarítás, economies of scope.

koncentráltabb piaci szerkezet lehetőségét, és a természetes monopólium (*natural monopoly*) megjelenését, azaz azt, amikor egyetlen vállalat hatékonyabban termeli meg a teljes kereslet által támasztott mennyiséget, mint több vállalat együttesen.¹⁵

A hálózatos iparágaknál a hálózatra és az alapszolgáltatásra idővel egyre több szolgáltatás és tevékenység kapcsolódik. Ez a forma – a hálózat és alapszolgáltatás, valamint a hálózatra épülő további szolgáltatások és tevékenységek egy kézben történő koncentrálódása – költségmegtakarítást eredményezhet, és az így létrejövő vállalat részben vagy egészben a teljes vertikumot átfogja. Mindezekre alapulva a hálózatos iparágak teljes vertikumát természetes monopóliumnak tekintették. A fokozódó gazdasági verseny, majd a globalizációs kihívások hatására azonban a szabályzás elméleti és gazdasági hátterét fokozatosan felülvizsgálták, és az egyes hálózatos iparágak természetes monopólium jellegét megkérdőjelezték.

3.2. Az ellátási lánc

A piac és így a piaci folyamatok számos különálló folyamatra, elemre bonthatóak fel. Ezek összességükben alkotják az adott piac ellátási láncát. Ha vázlatosan szeretnénk ábrázolni a villamosenergia-szektor felépítését, az alábbiakat látjuk.¹⁶

1. ábra: A villamosenergia-szektor sematikus ábrája (saját szerkesztés)

A villamosenergia-rendszerben a különböző kapacitással rendelkező erőművek állítják elő a villamos energiát valamely primer energiahordozó átalakításával, amelyet betáplálnak a villamosenergia-rendszerbe. A hálózat nagy-, közép- és kisméretű hálózatra bontható. A nagyfeszültségű hálózat, a gerinchálózat fő funkciója az alaperőművek egymással történő összekötése és a nemzetközi hálózati rendszerhez való

¹⁵ SAMUELSON – NORDHAUS 2003. 732.

¹⁶ A földgáz szektor sematikus ábrája párhuzamba állítható a villamosenergia-szektor sematikus ábrájával azzal, hogy előbbi még kiegészítendő a tárolókkal és a tárolási tevékenységgel. A földgáz szektorban az átvitel terminológiai megnevezése szállítás, az átviteli rendszerüzemeltető szállítási rendszerüzemeltető.

csatlakozás. Ez az átviteli hálózat. Ennek megfelelően az átvitel nem más, mint a villamos energiának a továbbítása, illetőleg minden olyan kapcsolódó gazdasági és műszaki tevékenység, amely a villamos energia megfelelő minőségű továbbítása érdekében szükséges.¹⁷ E feladat letéteményese az átviteli rendszerüzemeltető. A középvezetési hálózat a villamos energiának a nagyobb teljesítményű fogyasztókhoz, a kisfeszültségű hálózat a villamos energia kisfogyasztókhoz történő eljuttatását szolgálja. Ezen vezetékrendszerek képezik az elosztó hálózatot. Az elosztási tevékenység ennek megfelelően a villamos energiának az elosztó hálózatokon történő továbbítása.¹⁸, amely feladatot az elosztási rendszerüzemeltetők végzik.

Az ellátási lánc következő eleme a kereskedelem, amely a kereskedők által végzett, piaci szegmenshez tartozó tevékenység. A kereskedelemben kerül sor a villamos energia felhasználó részére történő beszerzésére és eladására, nem beleértve annak felhasználóhoz történő eljuttatását.

3.3. A szétválasztás

A 3.1. pontban foglaltak szerint a hálózatos iparágak – így az energiaszektor – teljes vertikumát természetes monopóliumnak tekintették, a tagállami piacokon vertikálisan integrált vállalatok¹⁹ (VIV) működtek és fogták át a termelést/kitermelést, az átvitelt, az elosztást és a kereskedelmet. A szakirodalom napjainkban a korábban természetes monopóliumok tartott, teljesen vagy részben vertikálisan integrált vállalatok egyes tevékenységein belül már megkülönbözteti a versenyző és nem versenyző elemeket.

Annak ellenére, hogy a természetes monopólium hatékonyságot sugall – hiszen termelési költségei alacsonyabbak, mint a többi potenciális vállalaté –, profitmaximalizálásra törekszik, így termelését visszafogja vagy a határköltségét jóval meghaladó ár feletti áraz. Mindez társadalmi szinten jóléti veszteséghez, azaz holtteher-veszteséghez vezet, amely mind a fogyasztók, mind pedig a monopolista oldalán keletkező gazdasági hatékonyságvesztést is magában foglalja. Ez a felhasználókkal szemben a potenciális piaci áraknál jóval magasabb monopolárat jelent. Továbbá a VIV piaci helyzetével visszaélhet, ami a többi szereplő belépésének megakadályozásához²⁰ és szintén piaci hatékonyságvesztéshez vezethet. Ha egy vállalkozás a piaci versenyre nem alkalmas tevékenységet is megvalósít, annak nem kell egyúttal azt is jelentenie, hogy a versenyre alkalmas területeken ne lehetne verseny. Ez utóbbi gondolat egyben a szétválasztás fő gondolata is.

¹⁷ A villamos energiáról szóló 3007. évi LXXXVI. törvény (a továbbiakban: VET.) 3. § 1. és 2. pontja.

¹⁸ VET. 3. § 7. és 8. pont

¹⁹ Általános megfogalmazás szerint vertikálisan integrált vállalkozásról beszélünk, ha az adott vállalkozás az ellátási lánc különböző tevékenységei közül több, egymást kiegészítő tevékenységet gyakorol azzal, hogy e tevékenységek közül legalább az egyiknek nem versengő tevékenységnek kell lennie.

²⁰ Ennek oka többek között a VIV-en kívüli vállalat diszkriminációja, továbbá az aszimmetrikus információhiány.

A szétválasztás tehát nem más, mint a monopóliumok és a vertikálisan integrált vállalkozások tevékenységeinek az ellátási lánc alapján történő feldarabolása, célja a verseny bevezetése és a továbbra is monopol piacokon a megfelelő ösztönző szabályozás kialakítása. A szétválasztás a liberalizáció egyik kulcseleme, hosszú távon elősegítheti a felhasználói árak csökkenését.

Szektor	Tipikusan versengő piaci szegmensek	Monopolisztikus piaci szegmensek
Villamosenergia-szektor	termelés kereskedelem	átvitel elosztás
Földgázszektor	kutatás-kitermelés kereskedelem	szállítás elosztás tárolás

2. ábra: Versengő és monopolisztikus szegmensek a villamosenergia- és földgázszektor területén (saját szerkesztés)

IV. Modellek a harmadik energiacsomagban

Amint említettem, már az első és a második energiacsomag is tartalmazott szétválasztási szabályokat. Az első energiacsomagban a számviteli szétválasztást írták elő mind a gerinchálózatot koordináló átviteli, mind pedig a felhasználókhöz történő villamos energia vagy földgáz eljuttatását biztosító elosztási rendszerüzemeltetők számára, az átviteli rendszerüzemeltetők funkcionális függetlenségének biztosítása mellett. A második szétválasztási csomagban mindkét rendszerüzemeltetővel szemben megjelentek a számviteli szétválasztás mellett a funkcionális és jogi szétválasztási követelmények.

1. Számviteli szétválasztás

A számviteli szétválasztás alapján a VIV köteles az egyes tevékenységeivel kapcsolatos könyveit külön-külön vezetni. Célja, hogy a vertikálisan integrált vállalkozáson belül az egyes tevékenységek pénzügyi-számviteli elkülönítése révén elkerülhető legyen a különböző tevékenységek közötti keresztfinanszírozás. A modell hátránya lehet, hogy a számviteli szabályok nem megfelelő alkalmazása akár a fogyasztói árak növekedéséhez vezethet. Látható, hogy a számviteli szétválasztás alapvetően könyvvizelési szabályrendszer, nem jelent strukturális beavatkozást a VIV életébe.

2. A funkcionális szétválasztás

A funkcionális vagy más megnevezéssel a menedzsment szintjén történő szétválasztás már strukturális jellegű beavatkozást jelent a társaság életébe. Ebben az esetben egyes tevékenységeket a VIV más-más részlegében kell megszervezni, lehetőség szerint olyan formában, hogy a menedzsment funkciókat különböző személyek lássák el, azaz a tevékenységeket irányító menedzsment tagjai között ne legyen átfedés. Mindez összeférhetlenségi szabályokkal biztosítható.

3. A jogi szétválasztás

A jogi szétválasztás szintén strukturális beavatkozás. A funkcionális szétválasztáshoz hasonló megoldás, ám annál sokkal hatékonyabb. Magában foglalja a menedzsment szerinti szétválasztást is, sőt, és ebben az esetben az egyes tevékenységeket jogilag különálló vállalatok végzik. Megjegyzendő azonban, hogy ez a modell sem garantálja, hogy a VIV ne gyakorolhassa a tulajdonosi, irányítási jogait az egyes tagvállalatok felett.²¹

4. Új modellek

A harmadik energiacsomag új, a korábbiakhoz képest „többletet nyújtó” szétválasztási modelleket vezetett be, azonban kizárólag az átviteli/szállítási rendszerüzemeltetőkre²². Az elosztási rendszerüzemeltetők esetében továbbra is a második energiacsomag szerinti számviteli, funkcionális és jogi szétválasztási rendelkezéseket írta elő.

Az átviteli/szállítási rendszerüzemeltetőre vonatkozó szétválasztási modellek nem egyenrangúak. Az Európai Bizottság által preferált modell a tulajdonosi szétválasztás, a „második legjobb” választás az független rendszerüzemeltető modellje, majd következik a „harmadik utas megoldás”, azaz a független átviteli/szállítási rendszerüzemeltető modell. Főszabálytól való eltérésre kizárólag²³ akkor van lehetőség, ha az irányelvek hatályba lépésekor a gerinchálózat vertikálisan integrált vállalkozáshoz tartozott. Értelemszerűen, ha ekkor a rendszerüzemeltető teljes tulajdonosi szétválasztási modell szerint működött, erre nincs lehetőség. Mindamellet a tagállamoknak biztosítaniuk kell, hogy a VIV bármikor élhessen a tulajdonosi szétválasztási modell lehetőségével. Ez praktikusán azt jelenti, hogy a tagállamoknak

²¹ A jogi szétválasztásnak másik lehetséges jelentése is van. Egyes ágazatokban a jogi szétválasztás az előbbieken ismertettektől eltérően a hatósági tevékenység elkülönítését jelenti a piacon tevékenykedő monopóliumtól, amely azt jelenti, hogy például az egyes engedélyeket nem a monopólium adja ki, hanem attól független hatóság.

²² Azzal, hogy a számviteli szétválasztás továbbra is kötelező maradt.

²³ A mentesítés egyes eseteit leszámítva.

mindhárom, de legalább két modellt – az általuk választottat és a teljes tulajdonosi szétválasztási modellt – implementálniuk kellett.

4.1. A tulajdonosi szétválasztásmodellje (Ownership Unbundled System Operator, OUSO)

A tulajdonosi szétválasztás a legerőteljesebb strukturális beavatkozás a vertikálisan integrált vállalkozás életébe. A modell értelmében az átviteli/szállítási rendszert üzemeltető vállalkozás kiválik a VIV-ből oly módon, hogy maga a hálózat is a tulajdonába kerül, illetve a tulajdonában marad. Ezzel a rendszerüzemeltető a hálózat tulajdonosa, üzemeltetője, karbantartója és fejlesztője, amely nem állhat az irányelv által nevesített versenyipiaci tevékenységet folytató vagy abban érdekelt társaság ellenőrzése alatt, és nem irányíthat ilyen vállalkozást sem²⁴. Ez igen lényeges és hangsúlyos különbség a második energiacsomag szerinti jogi szétválasztáshoz képest. Az UOSO modell szerint megszűnik az infrastruktúrához való hozzáféréssel kapcsolatos diszkrimináció veszélye, ezáltal a szabályozás alapján a hálózat tulajdonosának a jövőben már nem érdeke a versenyipiaci tevékenység hátráltatása.

4.2. A független rendszerüzemeltetőmodellje (Independent System Operator, ISO)

Az ISO modell alapján a vertikálisan integrált társaság megtartja az energetikai alaphálózat tulajdonjogát, de az átviteli/szállítási hálózatot magát már független rendszerüzemeltető üzemelteti. Tehát egy, a VIV-től teljesen különálló vállalkozás vagy személy látja el a hálózatirányítási, -üzemeltetési és -karbantartási, -fejlesztési feladatokat, továbbá a hálózatokhoz való hozzáférés is a kezében van. Mindezek érdekében az ISO-nak rendelkeznie kell a szükséges pénzügyi, technikai és emberi erőforrásokkal, és kötelező a két vállalat közötti pénzügyi megállapodások szabályozó hatósági ellenőrzése.

4.3. A független átviteli/szállítási rendszerüzemeltetőmodellje (Independent Transmission Operator, ITO)

Ebben a modellben a külön jogi személyként tevékenykedő rendszerüzemeltető a VIV ellenőrzése alatt marad – tehát nem válik ki a vállalatcsoportból – azzal, hogy a két vállalkozás tevékenységére szigorú szétválasztási szabályok irányadók. A vertikálisan integrált vállalkozás szempontjából a modell legnagyobb előnyének ebből következően az tekinthető, hogy habár az ITO-nak rendelkeznie kell a tevékenysége ellátásához szükséges valamennyi erőforrással, beleértve a jelentős anyagi értékkel bíró

²⁴ A függetlenséget összeférhetlenségi szabályok biztosítják.

infrastruktúrát is, az mégis a vállalatcsoporton belül marad, továbbá a hálózattal kapcsolatos irányítási jogkörök sem kerülnek a vállalatcsoporton kívülre. A VIV-en belül azonban minél nagyobb függetlenséget kell garantálni az ITO-nak, azaz a rendszerüzemeltetőnek alkalmasnak kell lennie a mindennapi működésre. Tehát biztosítani kell számára a mindennapi tevékenységgel, rendszerirányítással kapcsolatos döntéshozatali jogokat, továbbá önálló vállalati identitással, könyveléssel, IT és jogi szolgáltatással kell rendelkeznie. Az általános szétválasztási elv alapján nem birtokolhat termelőt vagy kereskedőt, és ez fordítva sem lehetséges. Így a menedzsment függetlenségét speciális, a funkcionális szétválasztásnál szigorúbb összeférhetetlenségi szabályok rendezik. A modellben a szabályozó hatóság is fokozott szerephez jut: a függetlenség minél hatékonyabb biztosítása érdekében a vertikálisan integrált vállalat és ITO közötti valamennyi szerződést jóvá kell hagynia. A függetlenség további garanciáját hivatott biztosítani a vállalat saját belső megfelelőségi programja.

V. Zárszó

Napjainkban az Európai Unió energiapolitikája az energiaellátás, a fenntartható fejlődés és a versenyképesség követelménye körül forog. Az utóbbi érdekében a tagállami energiaszektorokat uraló piaci kudarcok felszámolása révén az egységes európai energiapiac megteremtése a cél. A monopóliumokat piaci kudarcnak tekintik, melyek allokációs, termelési és dinamikus hatékonyságvesztéshez vezetnek. Felszámolásuk révén előmozdítható e hatékonysági mutatók javulása, növelhető a társadalmi jólét: hosszú távon csökkenhetnek a felhasználói árak. Mindezeket az teszi lehetővé, hogy a korábban természetes monopóliumnak tekintett ágazat egyes elemeiben lehetséges a verseny. A piaci struktúra lazítása révén elérhető a piaci koncentráció csökkentése, amelynek egyik alapkövét képezi az unbundling. Az szétválasztás révén az elméletileg versengő tevékenységek leválaszthatók a természetes monopol tevékenységekről.

Az Európai Unió a számviteli szétválasztási szabályoktól 2009-re eljutott a tulajdonosi szétválasztás modelljéig. Az egyes modellek a szétválasztás hatékonyságát tekintve egymással szemben alá-fölérendeltségi viszonyban vannak.²⁵

Az alkalmazott szétválasztási modellek közül az ITO modell a tagállamok körében népszerű (különösen a „nyolcak” körében), azonban a jóváhagyott rendszerüzemeltetők közül meglepő módon többnyire a villamosenergia-szektorban, míg a földgázszektorban majd 50%-ban az UOSO modellre esett a választás. Az UOSO modell népszerűsége a liberalizációban és unbundlingban hagyományosan élen járó államoknak köszönhető (Egyesült Királyság, Hollandia, Dánia, Svédország). A tulajdonosi kép is vegyes. Ha villamosenergia-szektorra tekintjük, a tagállamok több mint fele (15) választotta az átviteli rendszerüzemeltetőknél a teljes tulajdonosi szétválasztási modellt, azonban 11 tagállam jelenleg is 100%-os vagy közel 100 %-os állami tulajdonnal rendelkezik az

²⁵ Az elosztási rendszerüzemeltetők tekintetében kizárólag a jogi szétválasztás modelljéig terjed ki a szabályozás, amely részben a gerinchálózat kiemeltébe vezethető vissza.

átviteli rendszerüzemeltetőjében. Az elosztási rendszerüzemeltetőknél hat tagállam – köztük az Egyesült Királyság, Hollandia – már a teljes tulajdonosi szétválasztási követelményeket is megvalósította. E kecsgetőnek tűnő eredmények mellett azonban az is tény, hogy a liberalizáció és a szétválasztás következtében újabb vertikálisan integrált vállalatok alakultak ki az energiapiacokon: a korábbi domináns pozícióban lévő vállalatok piaci erőfölénye nőtt, elkezdődött a vertikálisan integrált vállalatok „nemzetköziesedése”²⁶, miközben erősödik a két energetikai alszektor (földgáz- és villamosenergia-szektor) közötti „átjárás” is.

	Villamosenergia-piac	Földgázpiac
UOSO	34 SE, ES, DK, UK, EE, FI, PL, PT, IT, DE, SK, BE, CZ, NL, LT	22 DK, UK, SE, ES, PL, PT, DE, IT, BE, NL
ISO	2 RO	3 AT, ES, RO
ITO	6 FR, HU, AT, DE, GR	25 FR, HU, AT, SI, SK, IT, DE, CZ, GR
Egyéb	5 AT, PT, NL, IE	3 AT
Összesen	47	53

3. táblázat: Szétválasztási modellek a jóváhagyott átviteli és szállítási rendszerüzemeltetők száma, illetve a tagállamok szerint; egy tagállam több rendszerüzemeltetővel is rendelkezhet (saját szerkesztés, forrás: European Commission 2014.)

Felhasznált irodalom

Bruxinfo: Ellenállásba ütköznek Brüsszel energialiberalizációs tervei, 2007. december 6. <http://www.bruxinfo.hu/cikk/20071206-ellenallasba-utkoznek-brusszel-energioliberalizacios-tervei.html> (letöltve: 2014.05.01.)

Elfogadta az EP a harmadik energia-csomagot <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+IM-PRESS+20080616FCS31737+0+DOC+XML+V0//HU> (letöltve: 2014.03.17.)

Európai Bizottság: Versenypolitika: A Bizottság energiaágazati vizsgálata igazolta a súlyos versenyproblémák meglétét. Sajtóközlemény IP/07/26, 2007.

Európai Bizottság: White Paper: An Energy Policy for the European Union. COM (95) 682 final, 13 December 1995, amelyről a Tanács 1996 júliusában hozott határozatot. /Council Resolution of 8 July 1996 on the White Paper 'An energy policy for the European Union' Official Journal C 224/

²⁶ A korábbi tagállami keretek mellett, illetve helyett a liberalizáció és privatizáció hatására tagállami határokat átívelő óriáscégek jöttek létre, igaz – ahogy azt az Európai Unió is hangsúlyozza – a „piaci játéktér” is megnőtt.

European Commission: Communication from the Commission to the European Council and the European Parliament. An Energy Policy for Europe. COM (2007) 1 final, 10.1.2007

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0001:FIN:EN:HTML>

(letöltve: 2014. 03. 12.)

European Commission: Energy and environment. Sector Inquiry. 2007
<http://ec.europa.eu/competition/sectors/energy/inquiry/> (letöltve: 2014. 03. 12.)

European Commission: Certification of TSOs 2014
http://ec.europa.eu/energy/gas_electricity/interpretative_notes/certification_en.htm

(letöltve: 2014.06.01.)

European Commission: State of implementation of the EU Gas Directive (98/30/EC). An Overview. 2000

http://ec.europa.eu/energy/gas_electricity/interpretative_notes/doc/benchmarking_reports/2000_98_30_dir.pdf; (letöltve: 2014.04.12.)

European Commission Working Paper: Second benchmarking report on the implementation of the internal electricity and gas market. (SEC)2003 448, 2003.

FIÁTH Attila – MEGYES Judit: A hálózatos iparágak szabályozási környezete. *Vezetéstudomány* 2010/5. 4-11.

GILBERT, Richard J – KAHN, Edward P. - M NEWBERY, David: Introduction: International comparisons of electricity regulation. In Chevalier, Jean-Marie: *The New Energy Crisis. Climate, Economics and Geopolitics* (1-25). Great Britain: Palgrave Macmillan

KELEMEN Csaba: Az Európai Unió energiapolitikájának változásai a harmadik energiacsomag tükrében. *Európai Tükör* 2011/7-8. 28-42.

KENDE Tamás – SZÜCS Tamás: *Bevezetés Az Európai Unió Politikáiba*. Complex Kiadó, Budapest, 2011.

KISS – BADICS – NAGY: *Hálózat-Gazdaságtan. Jegyzet*. Pannon Egyetem Közgazdaságtan Tanszék, 2011.

KISS Ferenc László: Bevezetés a szabályozás gazdaságtanába. In: VALENTINY Pál – KISS Ferenc László: *Verseny és Szabályozás* MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest 2007. 11-95.

NÉMETH Gábor: A monopóliumok története, elmélete. In: SVÉHLIK Csaba: *Gazdasági és Társadalmi Kihívások a 21. században. Best of Kheops (2006-2010)*. Tanulmánykötet. KHEOPS Automobil-Kutató Intézet. Budapest 2011. 26-36.

SAMUELSON – NORDHAUS: *Közgazdaságtan*. KJK-Kerszöv, Budapest, 2003.

VALENTINY Pál – KISS Károly Miklós: A nélkülözhetetlen eszközök értelmezése és a postai szolgáltatások. *Közgazdasági Szemle*, LVI. évf., 2009. november 1001–1024.

VALENTINY Pál: A hálózatos közszolgáltatások szabályozási reformjáról. In: VALENTINY Pál – KISS Ferenc László: Verseny és Szabályozás MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest 2007. 232-251.

VINCE Péter: Tulajdonosi koncentráció, vállalati összefonódás. In: VALENTINY Pál – KISS Ferenc László: Verseny és Szabályozás MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest 2007. 156-178.

VINCE Péter: Versenyélénkítés erőfölény-korlátozással. Szabályozás és vállalatszerkezet-átalakítás az Európai Unió energiapiacán. In: Verseny és Szabályozás 2010., MTA Közgazdaságtudományi Intézet. Budapest 2011. 329-353.